

Ouderbegeleiding

van der Pas, A. (2009).

Handboek Methodische Ouderbegeleiding, deel 6: De interventiefase. Keuzes en kansen.

Amsterdam: Uitgeverij SWP

Mieke Van Daele

Dit is het allerlaatste boek in de reeks *Handboek Methodische Ouderbegeleiding* van Alice van der Pas. Het verschijnt veertien jaar na het eerste deel *Ouderbegeleiding als methodiek*, en sluit zo een reeks van tien boeken af.

De boeken van van der Pas bieden ouderbegeleiders een stevig kader om met ouders te werken. Haar beschrijvingen van de ouderlijke werkvloer, de ouderbegeleidende positie en de bufferprocessen zijn richtinggevend.

Onzekerheid en gebrek aan durf, zo schrijft van der Pas, zaten haar in de weg om dit laatste boek te schrijven. Dit boek illustreert haar persoonlijke ervaringen met ouders, met alles erop en eraan: velerlei vragen, emoties en interventies met werkzaam of minder werkzaam effect. Het boek biedt zo een boeiende inkijk in haar werk en worstelingen als ouderbegeleider.

Kern van het boek draait voor van der Pas rond twee centrale thema's als basis voor het methodisch interveniëren. 'Het feit dat het cliëntschap van ouders veelal wordt gezien als een afgeleide van het cliënt-zijn van hun kind', confronteert de ouderbegeleider met een structureel spanningsveld tussen kindbelang en ouderbelang. Een voortdurend zoeken om met erkenning van de deskundigheid van kindbegeleiders ook kennis over ouderschap een plaats te geven.

Het andere basisthema beschrijft van der Pas als 'de mentale en emotionele heksentoer' om ouders te benaderen niet vanuit 'instinctieve afkeer van falende en foute ouders' maar vanuit 'de respectvolle attitude waarop zij als cliëntouder aanspraak mogen maken' (p. 10).

In het **eerste deel** behandelt van der Pas de werkrelatie. In een ouderbegeleiding is dit een bijzondere relatie, omdat het ouderschap centraal staat en de cliëntouder dus hulp vraagt voor 'zichzelf als verantwoordelijk voor een ander'.

van der Pas geeft kort toelichting bij de ouderbegeleidende positie, zegt iets over de vele verschillen die altijd spelen in een hulpverleningsrelatie (opleiding, bemiddeld zijn, positie van hulpvrager en hulpgever, sekseverschillen, ...) en pleit ervoor om kinderen te omringen met veel soorten betrokken volwassenen. Dit geeft een ouderbegeleider de kans met ouders het thema verschil te bespreken.

In de hoofdstukken 4 en 5 behandelt ze de thema's tegenoverdracht en overdracht en zoomt in op de ingewikkelde beïnvloedingsprocessen die zich tussen ouderbegeleider en ouder voordoen. Hier schrijft van der Pas over de vele emoties die de ouderbegeleider kan ervaren in het werken met ouders: tegenoverdracht 'helpt wijs te worden uit en reflecteren op emoties' (p. 26).

Verder komen nog een aantal veelvoorkomende vragen aan en van ouderbegeleiders aan bod: 'hebt u zelf kinderen?', 'houdt u van kinderen?' En ook: 'hoe lang 'mag/kan' een ouderbegeleiding duren?', blijven ouders (of kinderen van ouders) ook naderhand cliënt en moeten ze ook jaren na 'afsluiten' toegang tot hun ouderbegeleider en diens verslaggeving kunnen krijgen? Soms confronteren mensen ouderbegeleiders rechtstreeks met deze vragen, soms spelen de vragen in het contact met de ouderbegeleider op impliciete wijze een krachtige rol. Ze spiegelen visies op de ouderbegeleider, ouderbegeleiding en professionaliteit.

van der Pas neemt in de bespreking van deze onderwerpen een praktijkgefundeerd en persoonlijk standpunt in.

In haar **tweede deel** trekt van der Pas van leer en krijgen we haar te zien als pleitbezorger voor of belangenbehartiger van ouders (bijvoorbeeld in *Ongewenste folderboodschappen* of in *De 10 tips tegen wachtlijsten*).

Ze schetst hoe de werkrelatie met collega's even belangrijk is als de werkrelatie met ouders omdat die mee de sfeer bepaalt waarin met ouders gewerkt wordt.

Het dominante discours is op vele manieren ouderonvriendelijk. 'Op ouders schieten' ontstaat door de overwaardering van een medische kijk op moeilijkheden evenals door de voorrang die steeds gegeven wordt aan het kindbelang.

Als ouderbegeleider zoek en bewerk je de 'vierkante centimeters' van ruimte en vrijheid. Steun van anderen die vanuit dezelfde ouderbegeleidende positie kunnen meedenken, is hier cruciaal.

van der Pas maant ouderbegeleiders tot 'meer begrip alstublieft voor de kinddeskundige'. Ze geeft aan dat kinddeskundigen in vakliteratuur ook weinig vinden over dilemma's, emoties en gedragingen van ouders. Ze licht toe hoe ouderbegeleiders en kinddeskundigen situaties vanuit andere perspectieven tegemoet treden en dus andere aspecten zien. Eigenlijk zouden kind en ouderdeskundigen elkaar moeten aanvullen, in plaats van elkaar bevechten. Hoe meer een kinddeskundige een kinddeskundige is, hoe beter. Dat is hun opdracht en taak naar ouders en kinderen toe. Vandaar de oproep om kinddeskundigen niet te verwijten dat ze geen affiniteit voelen met ouders, het hoort niet bij hun job.

Mij lijkt dat van der Pas hiermee ook aangeeft dat het besef dat het om verschillende posities en visies gaat, in de samenwerking ruimte biedt.

In het **derde deel** stelt van der Pas 'zorg ervoor dat ouders weer zicht krijgen op hun kind'. Want wanneer ouders het zicht op hun kind kwijt zijn, wordt de onmacht zo groot dat ze sowieso niet verder kunnen. Help ouders altijd in eerste instantie hiermee en doe dit met een ruim aanbod: ook met medische omkadering, met oog voor broers en zussen, met desnoods het zien van het kind zelf, met sneldiagnostiek, met een goede vertaalslag van diagnoses naar de praktijk van de werkvloer, ...

van der Pas gaat moeilijkheden niet uit de weg: Wat als je ook als ouderbegeleider geen zicht krijgt op het kind? Wat als het kind zwijgt of als het systeem zich sluit, ...

De neiging ontstaat om bezorgd te worden over het kind en te denken dat er iets scheelt in het gezin of aan de ouders.

Hier miste ik dat de auteur nergens hypothesen voor gedrag vermeldt die niet met ouders of gezin te maken hebben: bijvoorbeeld gepest worden op school, geen vrienden kunnen maken, niet mee kunnen op school, zich schamen over hun lijf, verdriet om een kameraadje dat verhuist, ...

Bij ongerustheid over het kind moet 'een ouderbegeleider kunnen rekenen op veiligheid binnen het team en op alerte steun, eventueel van een externe deskundige of een intervisiegroep'. Een ouderbegeleider moet zichzelf 'veilig weten om veiligheid te creëren voor onveilige ouders en om ervoor te zorgen dat het contact een 'goede-ouder'-ervaring wordt' (p. 123).

In de beschreven casus lees ik het taaie en emotionele zoekproces om in dergelijke situaties de zorgen over kinderen te communiceren en deze mee in het ouderlijk vizier te laten verschijnen.

In het hoofdstuk *Sommige kinderen moet je zien om de ouders te geloven* verhaalt de auteur dat settingwijzigingen een goede overweging zijn bij het ouders opnieuw zicht geven op het kind. Ouders en kind samen zien, biedt soms die ervaring die nodig is om goed afgestemd met ouders op weg te gaan.

Het hoofdstuk *Sneldiagnostiek* volgt de gedachtegang dat onder zorgelijk klinkende kindproblemen soms eenvoudige opvoedproblemen kunnen schuilgaan. Hoe dan ouders zodanig bevragen dat het zicht op het kind weer daagt?

Mooi thema ten slotte is de vraag wat een diagnose 'werkvloer technisch' betekent voor ouders: voor hun aanpak, hun samenleven, hun emoties, ...Hoe de implicaties van 'het etiket' vertalen, omzetten naar ander werkvloergedrag? Hoe ook taalkundig diagnose-taal omzetten in 'ouder-taal'. Dit is zoeken, telkens weer. van der Pas gebruikt de metafoor van borduurwerk, steekje voor steekje ontwerpen en uitproberen van andere opvoedpatronen.

Deel vier draagt de titel *Of toch eerst zicht op het gezin?*. Soms lukt het niet om zicht te krijgen op het kind. Soms helpt zicht krijgen op het kind onvoldoende om de opvoedpuzzel op te lossen. Soms is er niets aan de hand met het kind en loopt het desondanks spaak. Kan zicht krijgen op het gezin dan een ingang zijn om zicht te krijgen op de problemen? Met deze vraag belandt van der Pas bij de systeemtheoretische visie: 'een bij uitstek

nuttige, en ... onmisbare, extra optiek voor iedereen die met ouders werkt' (p. 150). Ze geeft aan dat de systeemoptiek ingebouwd zit in ouderschapstheorie, met name in het idee van bufferprocessen.

van der Pas omschrijft de kern van een systemische visie in vier punten: elk systeem interageert met ontelbare andere systemen; een levend systeem is inherent instabiel; ketens van oorzaak en gevolg zijn niet aanwijsbaar; elk gevolg is ook oorzaak en elke oorzaak is ook gevolg; degene die over een systeem spreekt, maakt er zelf deel van uit en neemt deel aan de bijbehorende processen. Een dergelijke invalshoek beschrijft volgens van der Pas met name het onverklaarbare, irrationele en onlogische van fenomenen die we zo graag zouden begrijpen. Juist daarom is het een bruikbare benadering: bij ouderschap doen zich voortdurend onverklaarbare en irrationele zaken voor.

Een systeemtheoretische benadering werpt dan ook een ander licht op ouderschaps- en gezinsfenomenen: bijvoorbeeld, dat gezinnen per definitie instabiel zijn, of dat ouders te maken hebben met een veelheid aan systemen. De ouder-kindrelatie is in die zin eerder een 'systemisch multiversum'.

Een beperking van het systeemdenken is volgens van der Pas dat ze niet *verklaart* waarom het opvoeden in systeem X spaak loopt. De systeemtheorie is 'te abstract, te ver weg en te 'onmenselijk' om direct bruikbaar te kunnen zijn bij mensenwerk als kinderen grootbrengen en ouderbegeleiding. Zogenaamde tussentheorieën zijn nodig om een brug te slaan tussen deze metatheorie en de realiteit van ouderschap of hulpverlening' (p. 150). van der Pas geeft aan dat alle grote gezinstherapeuten gebruik maakten van tussentheorieën (bijvoorbeeld communicatietheorie, gezinsstructurele theorie) maar dat weinig van die theorieën gericht waren op het grootbrengen van kinderen. Ouderschapstheorie is een specifieke tussentheorie voor ouderbegeleiding.

In de verdere hoofdstukken in dit deel geeft van der Pas voorbeelden van gezinsinterventies als manieren om problematische werkvloerprocessen aan te pakken. van der Pas beschrijft boeiende gezinscasuïstiek en laat daarbij aspecten uit de theorieën van grote gezinstherapeuten als Minuchin, Haley, Andolfi, Hefez de revue passeren. Ze toont ten slotte hoe zij aan het werk ging in een setting gezin.

Mij valt hier op hoe van der Pas systeemtheorie en systeemtherapie beperkt tot het werken met een gezin. Terwijl oog voor en werken met bredere systemen, zoals ruimere familie, vrienden, school, buurt toch ook behoren tot de systeemtherapeutische traditie.

De vraag of 'zicht krijgen op het gezin' nuttig en werkbaar kan zijn voor ouderbegeleiders, beantwoordt de auteur echter overduidelijk bevestigend.

van der Pas zoekt in **deel vijf** naar verklaringen waarom 'gewone, gezonde ouders met gewone, gezonde kinderen toch ernstig in moeilijkheden kunnen komen' en waarom 'ernstige problemen soms na 15 jaar zó snel kunnen verdwijnen, en dit met de betrekkelijk eenvoudige middelen van ouderbegeleiding en soms enkele gezinsgesprekken'.

Hoe 'gewoon' en 'gezond' hierbij gedefinieerd worden, werd mij trouwens niet helder.

van der Pas duikt in de zoektocht naar verklaringen in de theorie. Ze vergelijkt onder andere psychotherapeutische en ouderbegeleidende denkmogelijkheden en betoogt dat ouderbegeleiding vraagt om een ander conceptueel schema en denkmodel.

Volgens haar behandelt psychotherapie personen, paren of gezinnen omdat er sprake is van psychopathologie, wat als oorzaak van lijden aanzien wordt.

Ouderbegeleiding daarentegen behandelt geen 'risicofactoren' (zoals momenten aan ouder, kind, paar of gezin) maar buffermechanismen die stagneren. Eventuele psychopathologie wordt niet gezien als oorzaak en is evenmin datgene wat wordt behandeld. Viciëuze processen hebben als het ware de leiding over de werkvloer overgenomen, ouderbegeleiding poogt dit te corrigeren.

van der Pas schetst vervolgens het tot stand komen van de ouderschapstheorie. Ze staat stil bij de term 'risicofactor' die stamt uit een wetenschappelijke wereld en beschrijft de risico's die aan het gebruik van een dergelijke term kunnen vastzitten, zoals vergeten dat 'risico's' eigenlijk 'kansen' op tegenslag of gevaar aanduiden en niet het gevaar zelf. Toch is dit wat er vaak gebeurt, risicokansen verworden tot feiten en men vergeet de processen die kansen verhogen dan wel verlagen nog mee in ogenschouw te nemen. Het onderzoek van Werner en Smith (zie ook van der Pas, 2009) naar waarom 'een aanzienlijk aantal kinderen levend in multirisico omstandigheden in

hun ontwikkeling geen problemen vertoont', neemt wel degelijk deze processen in ogenschouw.

Aan de hand van FAQ's (*frequently asked questions*) beschrijft van der Pas ten slotte haar theorie over bufferprocessen en de diverse bufferprocessen. Ze geeft aan dat alle genoemde termen uit haar denkmodel absoluut bij dat denkmodel horen en dus slechts binnen die context hun specifieke betekenis krijgen.

Deel zes *Keuzes maken en kansen benutten* laat een aantal manieren zien om concreet aan de slag te gaan met genoemde bufferprocessen: aandacht voor netwerk en taakverdeling (laat mensen iemand meenemen naar de gesprekken), metapositie (geef ouders de kans om zelf tot besluiten te komen, zie advies steeds als een hypothese die je voorlegt aan ouders), organiseren van 'goede-ouder'-ervaringen (een methode om samen met ouders 'onbedwingbare reacties' op gedrag of gezichtsuitdrukkingen van hun kind te exploreren) en solidaire gemeenschap.

Enkele reflecties

van der Pas bespreekt facetten uit een systeemtheoretische benadering, waar ze probeert om het smalle oorzaak-gevolg denken uit de weg te gaan dat ouders bij voorbaat verdacht maakt van al wat niet loopt bij de kinderen. Ze beschrijft hoe met name het denken in termen van processen inspirerend is voor haar ouderschapstheorie die omstandigheden en bufferprocessen omschrijft.

Ook daar waar ze nadenkt met wie een ouderbegeleider kan spreken, concludeert ze dat een gezinsetting absoluut mogelijkheden biedt.

Daarnaast maakt van der Pas gebruik van begrippen uit een psychoanalytische benadering om te begrijpen wat zich op emotioneel niveau kan afspelen tussen ouders en begeleiders. Ze gebruikt en werkt in haar verhandeling met een model dat emoties intrapsychisch duidt. Ze werkt de begrippen overdracht en tegenoverdracht uit en duikt daarmee helemaal in een analytisch jargon van onbewuste reacties, primaire emoties, bewuste herinneringslagen, afweersystemen, ...

Hiermee verlaat ze dan het systemische spoor en focust ze op de persoon van de ouder in plaats van zich te verdiepen in het 'rondom de ouder'. Eclectisch werken is niet vreemd in een praktijk met tal van inspirerende theorieën en boeiende praktijkervaringen. Toch raakte ik geregeld in verwarring tijdens het lezen van dit boek. Bijvoorbeeld wanneer van der Pas enerzijds stelt dat het niet aan de ouderbegeleider is om allerlei emoties die kunnen leven bij ouderbegeleiding te 'duiden', maar te blijven focussen op bufferprocessen. Terwijl ze anderzijds toch een grondig 'analytisch uitstapje' neerschrijft. Ook in hoofdstuk 5 *Overdracht* waarin ze na eerst uitvoerig in te gaan op overdrachtverschijnselen tot slot weer kritiek geeft op 'werken met overdracht' en 'therapeutische uitstapjes'. Ik citeer: 'De basisaanname ... is dat er een monocausale verklaring is voor de opvoedproblemen, te weten de onverwerkte problemen van vroeger. En pas als éérst door therapie of het uitstapje het probleem van toen is opgeruimd, kan worden gewerkt aan wat zich nu afspeelt. De impliciete boodschap luidt dat het aan de ouder zelf ligt dat het kind... Dergelijke boodschappen bevestigen elke twijfel die de ouder ooit gehad mocht hebben over het onvermogen een goed-genoege ouder te zijn. 'Goede ouder'-ervaringen worden als het ware voor onbepaalde tijd uitgesteld.'

van der Pas geeft in vier punten haar lezing van de kern van het systeemdenken. Mij valt op dat ze daarbij onder andere kiest voor de stelling: 'een levend systeem is inherent instabiel' en niet voor 'een levend systeem is per definitie een open systeem'. Ik denk dat de keuze voor een uitgangspunt ook de vragen en uitwerking bepaalt: denk je na over stabiliteit en instabiliteit of focus je op de vele beïnvloedingsprocessen die mensen omringen? Verder kon ik me niet van de indruk ontdoen dat de systeemtheoretische benadering gelijkgesteld wordt met 'werken met het gezin'. Ik denk dat deze settingkeuze een van de mogelijkheden is die men kan aanwenden om vastgelopen processen weer in beweging te brengen. Het lijkt mij een verarming te zijn om de theorie en praktijk te verenigen tot een van haar methodische instrumenten.

'In de schoenen van de ouders staan' en minder beschuldigend zijn naar ouders vormden in 1988 het uitgangspunt. Toch merk ik doorheen dit boek dat van der Pas mij net op dat punt in de war brengt. Meermaals

is mijn indruk dat er over ouders heen gesproken wordt, dat ze object worden en van buitenaf beoordeeld worden (bijvoorbeeld als 'ouders met mankementen', 'ouders die niet tot metadanken in staat zijn'). Een normatief kader dringt zich aan de lezer op. Hierin domineren de termen goed en slecht, juist en fout, die de kracht van de ouderschapstheorie onderuit lijken te halen. De verdienste van de theorie voor mij is namelijk net dat van der Pas de vele omstandigheden rondom de ouderlijke werkvloer in kaart bracht en dergelijk 'versmallings'-denken uit de weg wou gaan.

Ik vermoed dat de vele posities die van der Pas inneemt daarbij een rol spelen.

van der Pas laat zichzelf in dit boek zien als **ouderbegeleider** vanuit de vele ervaringen en casuïstiek. Hier is erg helder hoe ze probeert naast *unieke ouders* te staan en te werken vanuit de ouderbegeleidende attitude en de ouderschapstheorie.

Daarnaast krijgen we van der Pas te zien als **pleitbezorger** van *ouders in het algemeen*, die kritiek geeft en niet aarzelt om duidelijk en algemeen stelling in te nemen over trends op maatschappelijk en professioneel vlak. Vol vuur spreekt ze de lezer toe en spoort aan om mee voor 'oudervriendelijkheid' te kiezen.

Als **opleider/supervisor** zet van der Pas aan het denken over de praktijk. Ze presenteert, vanuit casuïstiek en feedback uit follow-up momenten met ouders en gezinnen, haar ideeën in de vorm van adviezen en imperatieven. En ook al wou van der Pas geen 'how to do?-boek' brengen, hier ontstaat bij momenten toch die sfeer. Het fijnmazige maatwerk raakt dan volgens mij soms op de achtergrond.

Tot slot krijgen we van der Pas te lezen die tijdens haar doctoraat en door jarenlange ervaring een eigen 'professioneel bedenksel' (citaat p. 206) opbouwde dat uitgroeide tot een gedegen ouderschapstheorie. Hier komt de **wetenschapper** in van der Pas op de voorgrond, zoekende naar een 'wetenschappelijke', gefundeerde theorie die op een wetenschappelijk correcte manier gebruik maakt van de begrippen die in die contexten circuleren (significantie, relevantie, risicofactor). Ze zoekt daarbij naar een model dat niet alleen verklaart, maar ook voorspellende waarde heeft. Vooral hier is mijn indruk dat de ouder, als persoon in een unieke en complexe context, in zekere zin in de steek gelaten wordt.

Volgens mij maken de diverse posities en rollen die van der Pas inneemt dat haar spreken over ouders heel divers en soms schijnbaar tegenstrijdig is: van 'erg respectvol mét unieke ouders meedenken en werken', over 'op de barricades staan voor ouders in het algemeen', naar 'spreken over ouders als een onderdeel van een theorie tegen een wetenschappelijk publiek'.

Concluderend

van der Pas volbrengt met dit boek een project van jaren, een bewonderenswaardig traject van veertien jaar, dat ze met volharding en inhoudelijke expertise hierbij ook afrondt.

Het boek leest bij momenten ook als een terugblik, een overzicht van jaren met alle onderweg opgedane ervaring en lessen erbij. Een bundeling en synthese ook van de opgebouwde theorie. van der Pas heeft met haar handboeken en publicaties beslist de wereld van ouders en het vak ouderbegeleiding op de 'hulpverlenerskaart' gezet. Ze maakt hiermee vele professionals deelgenoot van haar ervaringen en denken rond ouderschap en ouderbegeleiding. Een erg boeiende reis doorheen de tijd, vol ontmoetingen met veel boeiende denkers en dichtbij de werkvloer van van der Pas zelf.

Haar 'ouderschapstheorie' blijft zeer inspirerend en biedt blijvend denkstof voor menige ouderbegeleider. Met name om tegen het dominante maatschappelijke denken in tóch naast de ouder te blijven staan en samen te zoeken naar ontwikkeling, beweging en groei daar waar situaties stagneren, blijven boeiende uitdagingen voor de ouderbegeleider.

Ook in dit boek is de kracht van haar engagement en haar bewogenheid over maatschappelijke tendensen die invloed hebben op ouders opvallend. van der Pas neemt stelling, chargeert bij momenten en zet vooral aan tot meedenken en kritisch nadenken: 'Dit boek wil geen encyclopedie zijn en geen *how to*-boek, maar een doordenkboek. Reflectie + reflectie + reflectie'-zo zou ik de waarde van methodische ouderbegeleiding willen karakteriseren, en vooral daartoe wil ook dit boek de lezer inspireren' (p. 11). Laat dat dus zeker zijn, deze 'waarde-volle' doelstelling heeft van der Pas met dit boek bij mij in ieder geval waar gemaakt.

van der Pas sluit dit laatste boek af met reflecties en ideeën over het afsluitverslag dat ze in 1977 neerschreef. Ik hou er graag aan om dit laatste deel van *Handboek Methodische Onderbegeleiding* ook in die zin op te vatten: een werk dat misschien wel verantwoording aflegt over wat er is gedaan en waarom. Een werk dat overzicht biedt, aangeeft wat de 'beleidslijn' over de jaren heen was, dat kan geraadpleegd worden als we weer eens met onze handen in het haar zitten, dat een gebruiksaanwijzing mee kan geven, dat ook aan anderen kan meegegeven worden, ... Een werk dat hopelijk evenmin een eindverslag is, maar meer een 'voorlopige samenvatting'.

Referenties

- van der Pas, A. (2009). 'Resilience gaat niet over rozen'. Veertig jaar follow-up van kinderen die onder riskante omstandigheden opgroeien. *Tijdschrift Ouderschap & Ouderbegeleiding*, 12, 123-138.